

PROPAGAČNÁ A SPRAVODAJSKÁ KANCELÁRIA V BRATISLAVE 1919–1921

A ZÁNİK MAĎARSKÝCH MILÉNIOVÝCH POMNÍKOV NA SLOVENSKU

FERDINAND VRÁBEL

Vznik a pôsobenie Propagačnej a spravodajskej kancelárie v Bratislave

Štúdiá vychádza zo spomienok francúzskeho legionára Jozefa Honzu-Dubnického (1884–1965), zakladateľa Propagačnej a spravodajskej kancelárie v Bratislave (vlastne útvaru protišpionážnej zložky patriaceho pod ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska). Autor memoárov približuje mnohé zaujímavé detaily o pomeroch na Slovensku v rokoch bezprostredne pred prvou svetovou vojnou, o živote našich vysťahovalcov, ktorých „žitia nevôľa“ a existenčné ťažkosti vyhnali z rodných chalúpok za prácou za more do Ameriky, o nábore medzi nimi do dobrovoľníckeho vojska a potom živote a bojoch vo francúzskych légiách.

Honza bol nesmierne činorodý a nadaný človek, skutočný slovenský vlastenec, ktorý napriek svojmu skromnému vzdelaniu (vyučil sa za murára) na seba sám ďalej pracoval a sústavným sebazvdelávaním sa vypracoval na takú úroveň, že sa mohol písomne aj osobne sýkať s poprednými predstaviteľmi vtedajšieho politického a kultúrneho života na Slovensku – Milanom Hodžom, Ferdinandom Jurigom, Andrejom Hlinkom, Františkom Skyčákom, Jozefom Škultétym atď. Po vysťahovaní do USA v roku 1910 sa zapojil do práce viacerých slovenských organizácií a spolkov. Stretával sa a spolupracoval s Albertom Mamateyom, Milanom Gettingom, chodieval do slovenského Sokola a slovenského spevokolu, bol na čele vzdelávacieho spolku *Národ*, hrával ochotnícke divadlá, zabezpečoval slovenské knihy a noviny pre slovenských Američanov... Neskôr mal kontakty aj s bývalým americkým prezidentom Taftom a ďalšími americkými činiteľmi. Zúčastnil sa na prednáškach MUDr. Pavla Blahu počas jeho amerického turné, čelil Apponyho a Károlyiho propagande v USA. Stretol sa viackrát s T. G. Masarykom, M. R. Štefánikom, E. Benešom, J. Šnejdárkom a ďalšími významnými predstaviteľmi zahraničnej akcie Čechov a Slovákov v období, keď sa rodila naša sloboda a pripravoval

sa zrod Československej republiky. V záverečných pasážach nám Honza popisuje zaujímavé a málo známe, ba niekedy aj celkom neznáme detaily z transportov našich dobrovoľníkov z USA do Francúzska, živote našich dobrovoľníkov v Cognacu i okolo práce Propagačnej a potom Spravodajskej kancelárie legionárov v Bratislave i búrania miléniových pomníkov na Slovensku. Honza na to spomína vo svojich memoároch nasledovne:

„V Prahe som sa hneď v deň príchodu z Francúzska 22. marca 1919 stretol s Pavlom Varsikom,¹ vojenským referentom Dr. Šrobára. Poznali sme sa z Paríža. Dal mi hneď rozkaz, aby som si vybral z našich plukov z Francúzska 100 súcich legionárov, najmä dobrovoľníkov z Ameriky, s ktorými by som založil v Bratislave Propagačnú kanceláriu a s ich pomocou nakláňal ľud na Slovensku v prospech nového režimu a zároveň bdel nad chovaním tých, ktorí by sa s novým režimom nezmierili. Legionárov som si vybral v Prahe, Kladne, Karvinej a v Brne. To mi zabralo vyše týždňa, takže na oslobodené Slovensko, do Bratislavy, som sa dostal až 30. marca 1919. Legionárov som rozdelil tak, aby sa tak do celých, ako aj do neúplných žúp – podľa veľkosti – dostalo 5, 6, 7 legionárov. Úpravy, ako majú postupovať, dávali okolnosti. Diktoval ich maďarský vpád z juhu, zbierka na zlatý poklad republiky, plebiscit na Orave a Spiši atď. Legionárske propagačné družstvá si bubnovaním nechávali zvolávať ľud, rečnili mu o získanej slobode, rozdávali množstvá propagačných letákov, plagátov a brožúr, a pritom zisťovali aj ľudí nespoľahlivých pre nový štát. Mesto Bratislava sa ťažko prispôbovalo aj svojmu menu aj novému režimu. Našu žiadosť o požičanie smútočnej zástavy po tragickej nedeli 4. mája 1919, keď zahynul Dr. M. R. Štefánik, vybavilo takýmto maďarským textom a pečiatkou: ‘Vydať jeden kus čiernej zástavy francúzskemu legionárovi z 21. pluku. Pozsony. 1919 május 5-én.’ Na pečiatke je nápis „Hlavný policajný kapitán mesta Prešporka“. Poliaci sa usilovali odtrhnúť časť Oravy a Spiša od Slovenska s odôvodnením, že tam žijúce obyvateľstvo má poľský pôvod. Keď sa im nepodarilo nimi požadované územie obsadiť vojensky (na Tešínsku boli začiatkom roku 1919 porazení francúzskymi a talianskymi legionármi a dobrovoľníkmi vedenými pplk. Josefom Šnejdárkom), dúfali, že pomocou referenda a falošnou propagandou si pre tieto svoje neopodstatnené nároky získajú podporu aj u obyvateľstva. Naše legionárske propagačné družstvá nemohli byť neustále v desiatkach im pridelených obcí. Preto získavali po obciach dôverníkov, ktorí potom naše zásady šíрили a uskutočňovali po celom Slovensku. Dovedna tvorili Ligu slobody, mali na svoju činnosť od nás legitímácie a hrdo nosili aj naše odznaky. Pred definitívnym ustálením hraníc a podpisom mierovej zmluvy s Maďarskom 16. júna 1920 mali sme dobrých dôverníkov i v obciach južne od dnešných hraníc v obvode Ba-

---

1 Pavel Varsik (*1891 Myjava, †1939 Bratislava), dôstojník francúzskych légii, potom bankový úradník. V rokoch 1918–1920 bol riaditeľom Pobočky Legiobanky v Bratislave, neskôr centrály v Prahe.

lážských Ďarmôt, Šalgotarjánu a Miškovca, ktoré potom pri definitívnom delení územia pripadli Maďarsku; svedčí to o ich slovenskosti. Korešpondenciu s týmito dôverníkmi sme po ustálení hraníc starostlivo vytriedili a uložili do zvláštneho archívu, aby sa nedostala do nepovolaných rúk a títo dobrí ľudia potom neboli Maďarmi prenasledovaní. Ako je vidieť z prípisu Ústrednej kancelárie pre plebiscit na Spiši a Orave, ktorá mala sídlo v Ružomberku, naša sieť dôverníkov robila dobrú službu aj plebiscitnej akcii. Propagačná kancelária obmedzovala svoju činnosť výlučne na územie Slovenska a zamestnávala len legionárov slovenskej národnosti. Keď legionári rečnili alebo keď to bolo vhodné, konali svoju službu v rovnošate, ak sledovali záškodnícku činnosť alebo zatýkali záškodníkov, boli preoblečení do občianskeho odevu. Na jeseň 1919, keď sa chýlilo k podpísaniu mierovej zmluvy s Maďarmi, maďarská agitácia, propaganda a špionáž na Slovensku dostávali divoký rozsah a snažili sa vyvolať tu vzburu prv, kým príde do vlasti najpočetnejšia česko-slovenská légia z Ruska. Slovensko sa maďarskými špiónmi len tak hemžilo. Vo vysielaní tajných agitátorov, vyzvedačov a teroristov sa pretekali najmä Tót központi iroda, Magyarországi véderő egyesület, Területvédő liga a Magyar terrorista osztály.² Z Poľska buntošila proti Slovensku grupa Liptay-Dvorcsák-Magurin, ktorá operovala tým, že Slováci musia ešte ostať pod svätoštesfanskou korunou, t. j. s Maďarmi, a grupa Mnoheľova, ktorá hlásala v Slováckovi, vydávanom v Saybusi: „Ani s Maďarmi, ani s Čechmi, budme už raz slobodní – pod poľským protektorátom“. Neskôr ešte povstala grupa Jehlicskova, ktorú podporovala Poľská anekčná strana.³ Liptay, Dvorcsák, Magurin, Mnoheľ, Jehlicska atď. boli predstavitelia maďarských a poľských záujmov, nepriateľsky zameraní proti Československu. Vyhnať Čechov zo Slovenska, autonómia Slovenska pod protektorátom Poľska alebo Maďarska, podľa toho, ako rozhodne slovenský snem. Podľa zadržanej správy mal byť Andrej Hlinka násilne unesený v lietadle zo Slovenska do Poľska. Okrem toho sa v Poľsku organizovala slovenská légia a pritom i „slovenská“, v skutočnosti maďarónsko-maďarská légia najmä zo zajatcov a utečencov vysielaných sem z Maďarska. Dnes je tomu ťažké uveriť, čo všetko sa kulo proti mladému česko-slovenskému štátu, ako to pre každý prípad malo poslúžiť Maďarom a Poliakom a čím to malo vyvrcholiť. Podľa zadržanej mapy Poľsko malo dostať zo Slovenska severné kraje od riek Kysuca a Váh až k Liptovskému Svätému Mikulášu a odtiaľ severné kraje od košicko-bohumínskej železnice až k Popradu, kde sa mala hranica otočiť po toku rieky Popradu na Kežmarok a Starú Lubovňu. Maďarom malo zo Slovenska pripadnúť územie južne od čiar Skalica – Piešťany – Banská Bystrica – hrebeň

2 Maďarské iredentistické a teroristické organizácie: Tótska („Slovenská“) ústredná kancelária, Maďarská ochranná jednota, Liga na obranu územia, Maďarské teroristické oddelenie.

3 Honza-Dubnický, Jozef: Zápisky legionára, ed. Ferdinand Vrábek. Banská Bystrica 2014, s. 115–120; Moravec, František: Špión, jemuž nevěřili. Praha 1990.

Slovenského Krušnohoria (dnes Rudohoria), kde sa mala otočiť na sever k Popradu a pozdĺž toku rieky Poprad severne od Starej Lubovne vyústiť do Poľska, nechávajúc Maďarom východne od Vysokých Tatier široký koridor⁴⁸ spájajúci maďarské a poľské územie. Aby k takto žalostne okyptenému Slovensku aspoň voľačo patrilo, mali víťazní Maďari a Poliaci pripojiť k nemu podľa spomenutej mapy moravské Slovensko; z cudzieho krv netečie... Takáto situácia na jeseň 1919 vyžadovala, aby sa Propagačná kancelária zmenila na Spravodajskú kanceláriu, a to nielen s defenzívnym, ale aj s ofenzívnym oddelením, ktoré by sa včas dozvedelo, čo sa chystá proti Slovensku v špionážnych hniezdach v Budapešti a v Poľsku, aby sa mohlo proti tomu čeliť. Aj po preorganizovaní na Spravodajskú kanceláriu pokračovali jej členovia-legionári vo výchovnej, buditeľskej a propagačnej službe vo vnútrozemí. Najmä tí, ktorí vedeli dobre po maďarsky alebo po poľsky sa podieľali na práci ofenzívneho oddelenia, do ktorého boli preradení aj v spravodajstve rutinovani Maďari, z ktorých niektorí boli bývalí dôstojníci a niektorí ani nevedeli po slovensky. Časť týchto sa votrela do dôvery maďarských iredentistických kancelárií v Budapešti a v Poľsku a do dôvery ich pomáhačov na Slovensku, takže čoskoro sme boli včas informovaní, čo sa chystá v zahraničí. Koridor, spájajúci československé územie na juh od Bratislavy popri Burgenlande až po Jadranské more, požadovali na mierových rokovaníach vo Versailles aj československí predstavitelia, čo sa však neuskutočnilo.⁴⁴

Maďarskí historici túto dobovú československú požiadavku vehementne dodnes kritizujú ako prejav „imperializmu Čechov“, ale sami zamlčujú, že okrem koridoru spomínaného Honzom, oni sami požadovali ešte aj koridor zo Sedmohradska k maďarskému územiu. Medzi československými legionármi boli aj mnohí Maďari, jednak z južného Slovenska a jednak z územia potrianonského Maďarska alebo z Dolnej zeme.⁵

„V prvých týždňoch obsluha v bratislavských reštauráciách prítomnosť legionárov ignorovala. Naša legionárska Propagačná kancelária dostávala poštou „pozdravy“ sršiace zlostou a nenávisťou. Dátumov pre vyvolanie vzbury na Slovensku pred podpísaním mierovej zmluvy bolo viacero. Ako prvý z nich bol zachytený 20. marec 1920. Veľké nádeje boli vkladané do dátumu 18. mája 1920, keď bola u nás sústredená pozornosť na voľby do Národného zhromaždenia. Len čo by domáci iredentisti vznietili požiare a vyhodili do vzduchu sklady a mosty, mali na naše územie vpad-

---

4 Texty v kurzíve sú zo spomienok legionára Jozefa Honzu-Dubnického, ktoré si priebežne písal počas vojny a neskôr ich prepísal a rozdelil do troch zväzkov, ktoré sú dnes uložené v Slovenskom národnom archíve v Bratislave vo fonde Československé légie. V knižnej podobe boli vydané v publikácii uvedenej v poznámke č. 3.

5 Soznam legionárov Slovákov. Slovenský národný archív v Bratislave, fond Československé légie, inv. č. 1.

núť iregulárne oddiely z Maďarska a Poľska. Podľa zachytených správ sa malo vtedy nad Kysucou, Oravou a Orlovom objaviť aj regulárne poľské vojsko, kým regulárna maďarská armáda by postupovala z juhu a pod zámkou ochrany vlastných hraníc pred revolúciou by spoločne obsadili Slovensko. Avšak maďarónski nedočkavci na Slovensku začali so vzburou o dva dni skôr, takže naše správy sa ukázali byť pravdivé. Prikročilo sa k okamžitému zatýkaniu a v stanovený deň plánovanej vzbury – 18. mája 1920 – sedeli už jej prešovskí a košickí strojcovia v Ilave. Išlo však aj o životy. Maďarské iredentisticko-teroristické oddelenie združovalo bandy travičov a podpaľáčov. Tam bol samotný čin všetkým a život ničím. 30. mája 1920 chytili moji preoblečení legionári troch agentov tohto oddelenia, ktorí sa priznali do zápisnice, že dostali rozkaz otráviť ministra Dr. V. Šrobára a župana Bazovského v Lučenci. Našla sa u nich fľaška jedu 'curare,' ktorý nezanecháva v tele stopy, jemná injekčná striekačka vyúsťujúca akoby ihlou a okrem toho tri fľašky chemickej zápalnej tekutiny na podpaľovanie muničných skladov a iných dôležitých objektov.⁶ Pri domovej prehliadke u statkára Rudnaya sa našiel okrem iných kompromitujúcich listín, vzťahujúcich sa na vyvolanie vzbury na Slovensku, aj menoslov takých osôb, pred ktorými sa majú iredentisti chrániť a menoslov tých, ktorých treba odpraviť. Mne, ako šéfovi Spravodajskej kancelárie, vyhradili predné miesto na listine so záhlavím: Ezekkel el kell bánni.⁷ Za celý čas jestvovania kancelárie bol iba jeden z našich konfidentov v lete 1920 zadržaný a odsúdený divíznym súdom v Budapešti na smrť. Bol ním Ján Medveď, Slovák z Báčky, dobrovoľník z Ameriky. Nebol popravený, lebo sme ho vymenili za piatich u nás odsúdených iredentistov.“

Zánik maďarských miléniových pomníkov na Slovensku v roku 1921

V roku 1896 oslavovali Maďari veľkú udalosť – údajné milénium/tisícročie zaujatia vlasti (honfoglalás) kočovníckym staromaďarským kmeňovým zväzom. Predzvestou prípravy osláv tisícročia príchodu starých Maďarov do Karpatskej kotliny bola už vianočná iniciatíva grófa Alberta Apponyiho, ktorý koncom roku 1895 vyhlásil hnutie tzv. Božieho prímeria (Treuga Dei), čo malo prispieť k tomu, aby sa veľký sviatok maďarského národa zaobišiel bez straníckych sporov a nevráživosti medzi rôznymi záujmovými skupinami a politickými stranami, ktoré si často išli nevyberavo po krku.

Medzi významnými akciami v rámci miléniových osláv stojí za to spomenúť, že už 1. januára 1896 sa rozozvučali chrámové zvonky v celom Uhorsku, v kos-

6 Indiánmi aplikovaný jed kurare (curare), ktorým si natierali hroty šípov a oštepov. Temná polotuhá až tekutá hmota, zmes prudko jedovatých alkaloidov obsiahnutých v rôznych rastlinách v povodí juhoamerických riek Amazonka a Orinoko a na juh od nich. Je viac druhov kurare, niektoré sa využívajú aj v medicíne.

7 Maďarsky: S týmto treba skončovať.

toloch boli slávnostné ďakovné bohoslužby a uhorský parlament (21. apríla Poslanecká snemovňa a 25. apríla Horná snemovňa) jednomyselne schválil zákon o miléniu (zákonný článok 1896: VIII), ktorý bol vzhľadom na jeho veľký význam vyhlásený na slávnostnom zasadnutí parlamentu 8. júna 1896.

Za prítomnosti panovníka, cisára a uhorského kráľa (na českého kráľa sa nikdy korunovať nedal), Františka Jozefa a cisárovnej Alžbety sa 2. mája 1896 začala aj miléniová výstava v Budapešti a konali sa aj ďalšie slávnostné akty a podujatia. V rámci miléniových osláv bolo rozhodnuté aj o postavení desiatich mimoriadnych sôch; realizovalo sa ich však len sedem, z ktorých dve (a tretí, pôvodne neplánovaný) boli na území Slovenska. Postavenie siedmich miléniových pomníkov na pamiatku tisícročného zaujatia vlasti bolo v Uhorsku uzákonené, napriek protestom nemadarských národností, na návrh poslanca a historika, Kálmána Thalyho.⁸ Okrem jednej boli všetky sochy postavené na šiestich rôznych miestach v blízkosti hraníc tak, aby boli zďaleka viditeľné. Na každom z nich bol uhorský štátny erb a letopočet 896–1896. Symbolizovali sedem maďarských vodcov, ktorí vraj v roku 896 zaujali Uhorsko v rozpätí, aké malo v roku 1896. Pomníky navrhol ministerský radca Gyula Berczik. Letopočty hlásali však historickú nepravdu. Napríklad Devín a Nitra boli v roku 896 ešte vždy v držbe Veľkej Moravy a Maďari ich obsadili až v desiatom storočí, nie v roku 896.

Na slovenskom území, priamo v bývalých veľkomoravských centrách, postavili sochu staromaďarského bojovníka (nesprávne označovaného aj za pomník Árpáda) na hrade Devín a obelisk so štyrmi vtákmi maďarskej mytológie – turulmi na vrchu Zobor nad Nitrou. K nim treba pripočítať ešte jazdeckú sochu Márie Terézie, ktorú z vlastnej iniciatívy dalo postaviť mesto Prešporok/Bratislava. Dnes sú všetky tieto tri miléniové diela zničené; zatiaľ čo súsošie Márie Terézie a socha bojovníka z Devínskeho hradu zmizli bez stopy, na Zobore sa až do našich čias zachovala spodná časť miléniového pomníka na ktorej stával obelisk so štyrmi turulmi.

Akokoľvek dnes vnímame odstraňovanie pomníkov z verejných priestranstiev a ich ničenie ako negatívny resp. nekultúrny čin, pretože ani odstránené politicky nevhodné pomníky by sa nemali ničiť, ale umiestniť či už v lapidáriu, alebo v nejakom skanzene „minulých pomníkov“ (ostatne to konštatovali aj noviny Slovenský denník, podľa ktorých by bolo bývalo lepšie, keby „tento dokument maďarskej pýchy na slovenskej zemi zachoval sa i pre muzeum“, treba aj tento proces chápať v jeho dobových súvislostiach. Príznačné je už aj to, ako o tom informovala tlač, či už maďarská, nemecká alebo slovenská. Napríklad Slovenský denník v súvislosti so zbúraným pomníkom v Devíne napísal, že išlo o „nepříjemný pomník“³ a nemecké noviny Grenzbote uviedli, že nemal žiadnu umelec-

---

8 Kálmán Thaly (*1839, †1909), významný maďarský romantický historik a politik.

kú hodnotu (ganz und gar wertlos), pripomenuli, že nešlo o pomník Árpáda, ale anonymného staromaďarského bojovníka a dokonca, že sa „pozeral hrozivo na Rakúsko a označoval hranicu“.

Nad problémom miléniových sôch sa zamyslel o niekoľko dní po odstránení pomníka na Devíne aj referent pre ochranu pamiatok Jan Hofman, ktorý priznal, že išlo o pomníky slovenskej poroby, ale ľutoval násilné odstránenie pomníka na Devíne. Súčasne navrhol, aby sa miléniový pomník na Zobore opatril nápisom – citátom z Kollárovej Slávy dcéry, ale aby sa neodstraňoval.

Zatiaľ čo o zániku súsošia Márie Terézie v Bratislave sú dosť podrobné informácie a celý proces jeho odstraňovania aj politické súvislosti (pokus Karla Habsburského o návrat na trón v marci 1921) sú dostatočne známe, údajne sa nevie nič bližšie o tom ako a z čej iniciatívy boli zničené miléniové pomníky na Devíne a Zobore. V literatúre sa len všeobecne uvádza, že ich pravdepodobne odstránili československí alebo „českí“ legionári.⁹ Pri dôkladnejšom a podrobnejšom archívnom výskume sa však nedávno podarilo objaviť autentické svedectvá a aj doklady, ktoré podrobne popisujú prípravu odstránenia a priebeh zrúcania pomníkov ako na Devíne, tak aj na Zobore, časove ich presne zaraďujú, identifikujú účastníkov („páchateľov“?) týchto aktov a aj vysvetľujú príslušné politické súvislosti. Celý proces odstránenia miléniových sôch popisuje vo svojich zápiskoch okrem iných dokladov aj bývalý francúzsky legionár, vedúci Propagačnej kancelárie, nadporučík Jozef Honza-Dubnický (1884–1965).¹⁰

Zbúranie miléniového pomníka na Devíne

Honza vo svojich zápiskoch uvádza, že... „Bratislavu, bývalý Prešporok, obsadilo česko-slovenské vojsko 1. januára 1919... V noci zo 14. na 15. august bola obsadená aj Petržalka za Dunajom. Do Bratislavy začali prichádzať rozličné výpravy: výprava slovenských sokolov z Ameriky, výpravy novinárov z Juhoslávie, výpravy Slovákov a Čechov z Ameriky, prichádzali výpravy aj našich oneskorene sa vracajúcich legionárov z Ruska a všetky tieto výpravy sa vozili loďami do Devína k zrúcaninám hradu, nad ktorým sa vypínal symbol vyše 1000-ročného panstva Maďarov nad Slovenskom. Všetky tieto výpravy požadovali, aby sochu 'Árpáda', ako bola táto socha všeobecne nazývaná, odstránili. Nám legionárom z propagačnej služby sa tieto požiadavky (t. j. zrútiť pomník – pozn. F. V.) hodili, pretože sme mali na odstránenie devínskeho symbolu aj poprevratové príčiny. Posielali nám vo fingovaných obáľkach okrem iného aj maďarské iredentistické pesničky ako 'Álnak még ezeréves milénium szobrai'¹¹ v sprievode hanobiacich karikatúr

9 Legionári, aj keď boli Česi alebo Slováci sa sami najčastejšie označovali ako československí.

10 Honza-Dubnický, J.: Zápisky legionára, s. 121–137.

11 Maďarsky. Ešte stoja sochy tisícročného milénia.

a listov, kde sa nám 'zbabelým psom' vyhrážalo, že duch miléniových sôch urobí koniec nášmu šarapatenu.“

Honza bol z poverenia ministra Vavra Šrobára na čele Propagačnej a neskôr Spravodajskej kancelárie v Bratislave, kde sa dňa 2. januára 1921 stretol s majorom ruských légii Jozefom Országhom a kapitánom ruských légii Jozefom Gregorom-Tajovským. Na tejto porade sa dohodli, že iniciujú odstránenie pomníka z Devína. Tajovský a Honza odišli na Devín preskúmať situáciu v teréne 8. januára 1921 a neskôr sa rozhodlo, že pomník „bude zrútený hneď nad podstavcom“. Do príslušnej skupiny vybral Honza nasledovných legionárov, všetko Slovákov: poručíka Ondreja Thomku, bývalého príslušníka francúzskej „Roty Nazdar“, podporučíka francúzskych légii Jána Vanču, dôstojníckeho zástupcu Rudolfa Rakytiaka, rotmajstra Františka Pikalu a strelcov Ferdinanda Alexyho (talianskeho legionára, brata maliara Janka Alexyho), Jozefa Vaška (príslušník 33. pluku talianskych légii) a Štefana Škorupu. Prípravné práce sa začali 10. januára 1921. Alexy zaobstaral dobré oceľové dláta, kladivá, karbidovú lampu atď. Poručík Thomka¹² sa postaral o potraviny a Jozef Honza vybavil u majora Jozefa Országha na Posádkovom veliteľstve v Bratislave, aby vojenská stráž bola v dňoch 11. a 12. januára 1921 odvolaná; zaobstaral aj výbušniny.

Honza v ďalšej časti svojich zápiskov podrobne popisuje priebeh minérskych prác na pomníku a problémy s ktorými sa „likvidačná skupina“ potýkala v teréne: „Diery do pomníka boli hotové o 16. hodine a potom naplnené ekrazitom. Do diery smerom k rieke Morave, kam mal pomník zletieť, vložili 3 šúľky ekrazitu o váhe 30 dekagramov; do diery smerom k vyústeniu Moravy do Dunaja vložili jeden a pol šúľka vo váhe 15 dekagramov. Po zadení šnúry spustili až pred hlavnú ruinu a o 16. 30 ich zapálili. Šnúry trikrát zhasli a preto museli trikrát za nastalého šera s nebezpečenstvom života zisťovať miesta, kde zhasli. Čakanie a náprava im zabrali 3 x 15 minút. Legionár Alexy už chcel štvrtýkrát zistiť poruchu, keď vybuchla najprv jedna a hneď aj druhá, slabšia nálož. Po každom výbuchu sa z pomníka zosypal dážď kamien. Tretia nálož, kde bolo najviac ekrazitu, nevybuchla. Tie, čo vybuchli, iba zaistovali, aby sa pomník nezrútil smerom k dedine, lebo hneď pod hradným kopcom boli dva obývané domy. Šnúra k nevybuchnutej náloži vyhorela až hore a len štyri metre pod náložou zhasla.“

Po väčších – menších problémoch (nabrúsení sekáčov a obstaraní ďalších výbušnín a zápalných šnúr) pokračovali deštrukčné práce na druhý deň 12. januára 1921 predpoludním. Pravda, keďže sa už Devínčania dovtípili, o čo ide, celá obec Devín bola už od skorého rána na nohách. Od Bratislavy prichádzali autá a kočiare s ďalšími zvedavcami. Postupne diváci vytvorili polkruh v čiare plotov od rieky

---

¹² Ondrej Thomka pochádzal z Radvane a stal sa už v roku 1914 príslušníkom Roty Nazdar vo Francúzsku.

Moravy v až po Dunaj. Ako píše Honza vo svojich spomienkach „tento polkruh držalo v šachu len päť ozbrojených legionárov v občianskych oblekoch! Avšak treba priznať, že polkruh sa udržiaval aj zo strachu od výbuchu“.

Pred zapálením šnúr znova preverili, či sú z dvoch domov pod hradom všetci ľudia vystahovaní, a tiež či sa niekto nedostal na spodnú cestu, ktorá vedie pod hradom po brehu Dunaja. Potom dal J. Honza píšťalkou signál na zapálenie šnúr. Novoprinesené šnúry sa vzňali plameňom. Keď dohoreli, mokrou hlinou, pieskom, sadrou a konopami zadebnené diery, nastalo napäté očakávanie. Honza tých niekoľko sekúnd líči nasledovne: „Ak teraz pomník nezletí, už je po všetkom; v dierach bol všetok ekrazit. Kým by sa zohnal ďalší, zamiešanie autorít by sa stalo nevyhnutným“. Z týchto úvah ich vytrhol ohromný výbuch: časť, do ktorej boli vydlabané diery a z ktorej už pri včerajších výbuchoch bola vytrhnutá asi jedna štvrtina, bola vyhodená opačným smerom a celý stĺp i s „Árpádom“ sa pri výbuchu zdvihol asi o 30 centimetrov. Podľa Honzových spomienok pod ním vznikla prázdna medzera a až asi po troch sekundách sa vyzdvihnutý pomník začal kloniť na juh a o nové dve – tri sekundy sa šúlky stĺpa zrútili medzi dve vežičky a akoby ich niekto usmerňoval, šinuli sa cez otvor podobný bráne v spodnej ruine dolu do Dunaja. (Ale, ako dosvedčuje dobová fotografia, časť šúlkov zo stĺpa zostala na vyvýšenine Horného hradu.) Stalo sa tak 12. januára 1921 presne o 12. hodine na poludnie. Ľud chcel z oblúka pod hradom ihneď vyraziť k ruinám pomníka na hrade, ale legionárske stráže ho museli s revolvermi v rukách upozorňovať, aby sa nikto nehýbal, lebo ešte môže nastať ďalší výbuch v prvom vymrštenom šúlku, ktorý sa nezosunul a zostal na vrchu najvyššej skaly. Po krátkom čakaní sa však aj tak všetko obecnstvo pohlo hore k hlavnej vyvýšenine, aby si z „Árpáda“ niečo odnieslo na pamiatku.

Slovenské noviny, napríklad Slovenský denník alebo Národné Noviny, uverejnili správu o zrútení „Árpáda“ s veľkou radosťou.¹³ Ešte pred zničením pomníka sa uvažovalo aj o jeho predaji, ďalší chceli postaviť ohromné lešenie až po vrch pomníka, rozobrať ho na kusy a potom umiestniť do múzea. Pritom sa odhado-

13 „Neznámi páchatelia vyhodili Arpádov pomník na Devíne do povetria. Trosky jeho potopily sa v mutných vodách Dunaja a Moravy. Nepríjemný pomník našej tisícročnej poroby na mieste pre nás tak historicky významnom, na tom mieste, kde asi stával Velehrad kráľa Svätopluka, kde kresťanské učenie našim predkom hlásali sv. Cyrill a Metod, zmiznul. Prijímame túto zprávu s istým mravným obľahčením, len keby... Len keby to neboli museli urobiť neznámi páchatelia. Je nepríjemná vec, že vláda sama nepostará sa o odstránenie urážajúcich nás pomníkov otroctva... Boli by sme radšej videli, keby k odstráneniu Arpádovho i druhých pomníkov, urážajúcich naše politické sebavedomie – na pr. milenárny pomník na Sobore v Nitre a v Mukačeve – bola by sa chytila vláda sama. Vláda má predvídať, jestli vláda i v takýchto maličkostiach sa oneskorí; to čo by mala vláda vykonať organizovano, pre svoju nedbalosť a nerozhodnosť vykoná potom verejnosť spôsobom nie najlepším.“ Na zloby dňa. In: Slovenský denník, ročník IV, číslo 9, 13. januára 1921, s. 2 a Na zloby dňa. In Slovenský denník, ročník IV, číslo 10, 14. januára 1921, s. 2.

valo, že takýto spôsob likvidácie pomníka by stál okolo 100.000–120.000 korún. Je zaujímavé, že architekt Dušan Jurkovič bol celkom proti odstráneniu pomníka. Slovenskí legionárski dôstojníci boli všetci za spôsob revolučný, ilegálny, násilný, ktorý vyjadrí zvrhnutie pomníka ako prejav vôle veľkej väčšiny Slovákov. Taký názor mal aj minister Vavro Šrobár. Páchatelia činu sa z opatrnosti zaviazali mlčanlivosťou na plných tridsať rokov.

„Ilegálny spôsob odstránenia devínskeho pomníka – o ktorom tvrdím aj dnes, že bol lepší ako nechutný spôsob legálny – nestál ani 2 percentá sumy, akú malo stáť legálne odstránenie pomníka: Celý náklad i s oslavnou 'trýžňou'¹⁴ pri víne a cigánskych husliach dosiahol iba výšku 2.318 korún česko-slovenských. A to, že bol odstránený revolučným spôsobom bývalými ujarmenými, za toľko iste stojí!“ uzavrel opis celej akcie Honza vo svojich spomienkach.

K tomu treba pripomenúť, že ak sa na maďarskej strane v tom čase a ešte aj dnes v prácach historikov kritizuje „barbarská“ likvidácia miléniového pomníka na Devíne, nemenšieho barbarstva sa dopustili príslušné uhorské orgány už pri stavbe pomníka v roku 1896. Vtedy boli totiž necitlivo a bez akejkoľvek dokumentácie a predchádzajúceho archeologického výskumu zničené rozsiahle časti Horného hradu na Devíne, aby sa pripravila rovná plocha pre tento v podstate už v tom čase provokačný a aj klamlivý miléniový pomník.

Likvidácia miléniového pomníka na Zobore

Honzova skupina odstránila miléniový pomník aj na Zobore o mesiac neskôr – vo februári 1921. Miléniový pomník na Zobore (587 m. n. m.), odhalili 30. augusta 1896, pôvodne mal mať 36 metrov, ale kvôli zníženiu nákladov ho postavili len ako 22-metrový. Miesto pre stavbu pomníka vybrala komisia vyslaná Kálmánom Thalym.

Vo svojich zápiskoch Honza pomník na Zobore aj nakreslil a poznamenal, že obrázok je iba hrubým nákresom pomníka tak, ako mu zostal v pamäti a „nákres vtákov turulov je vôbec fantastický, lebo doteraz neviem, ako turul vyzerá“. Ďalej už Honza opisuje vlastnými slovami odstraňovanie pomníka nad Nitrou, kde sa zopakovali problémy z Devína, ako s nedostatkom výbušnín, tak aj s vlhkými zápalnými šnúrami a navyše sa pridal aj namáhavý výstup na vrch Zobor v snehu siahajúcom po pás resp. v chladnom daždivom počasí: „Aj mienky ohľadne zrútenia alebo ponechania druhého miléniového pomníka na Zobore pri Nitre sa tiež rozchádzali... Jašek Hofman tajomník úradu pre zachovanie umeleckých pamiatok, dôvodil, že pomník (t. j. jeho zbúranie – pozn. F. V.) na Zobore nie je požiadavkou estetickou (neuráža oko), že nemá také patetické tendencie a preto môže ostať.¹⁵ Umiestnením

---

14 Slovná hračka: tryzna (smútočná hostina) – trýžeň (smútok).

15 Hoffman, J. (! správne je Hofman): Milénárne pomníky na Slovensku. In: Slovenský denník,

vhodného nápisu možno ho premeniť ozaj na pomník národno-štátny, ako to urobili aj Taliani s pápežskými pomníkmi po porážke pápežského vojska. Takúto mienku zastával aj šéfredaktor Slovenského Denníka Bohdan Pavlů.¹⁶ Naproti tomu veľká väčšina Slovákov v Bratislave dôvodila, že na zoborský vrch nikto si nepomyslí aký nápis je na pomník nami umiestnený, ale že vždy ho budú považovať len za miléniový pomník, ergo symbol otroctva Slovákov a okrem toho bude oživovať u Maďarov iredentistické snahy. Takýto názor mali všetci slovenskí legionárski dôstojníci, vojenský referent podplukovník Pavel Varsík, major Jozef M. Országh, kapitán Jozef Gregor-Tajovský, kapitán Gustáv Košťal, nadporučík Jozef Honza, poručík Ondrej Thomka atď. a to rozhodlo. Títo dôvodili aj tým, že Slováci sa nemajú pýšiť cudzím perím, že pomníky si majú stavať od základu primerane k svojim tradíciám bez použitia jediného kameňa z pomníkov maďarských. Okrem toho požadovali, aby odstránenie pomníka prebehlo ešte pred vysviackou prvých troch slovenských biskupov: Dr. Karola Kmeťka, msgr. Mariana Blahu a Jána Vojtaššáka v Nitre, ktorú plánovali v Nitre 6. februára 1921 a potom preložili na 13. februára 1921, aby tento symbol 1000-ročného otroctva vtedy slovenskú radosť nenarušoval.¹⁷ Na zahryznutie do takého kolosa, ako bol ihlan na Zobore, postavený z tatranského granitu za takej zimy, aká bola začiatkom februára 1921, k tomu na takom exponovanom mieste, ako je zoborský vrch bolo potrebné nemálo chuti a odvahy. Výhoda oproti Devínu bola iba v tom, že bol vzdialenejší od ľudských bydlísk, čo dávalo viac pokoja pre prácu a nehrozilo ani také bezprostredné priame nebezpečenstvo poškodenia domov a prípadne aj ľudských obetí.

Na ruine zoborského pomníka sme nechali jánošíkovský trojhranný lístok, aby sa mali maďarskí reportéri s čím zabávať. Jeho text preložil a uverejnil reportér Nitravármegye takto: „Le kellett dőlnöd. A szlovák püspökök felszentelése jelenti a szlovákok szabadságát., te pedig jelentetted a rabszolgaságunkat! Ami ezer tévelygő évben szándék volt: lendöntötte az idő!“¹⁸ Ako píše Honza: „Účast-

ročník IV, číslo 13, 18. januára 1921, s. 3–4. Jan Hofman (1883–1945), od 1. júla 1919 bol menovaný do funkcie referenta ochrany pamiatok v novozriadenom Vládnom komisariáte na ochranu pamiatok v Bratislave, neskôr bol vrchným komisárom Štátneho referátu pre ochranu pamiatok na Slovensku. Orosová Martina: Jan Hofman. In: Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo, ročník 58, číslo 4, 2009, s. 68.

16 Bohdan Pavlů (*1883, †1938), pôvodom moravský Slovák, slovenský publicista, ruský legionár, vedúci predstaviteľ Odbočky Česko-Slovenskej Národnej Rady na Rusi a spolupracovník generála Milana Rastislava Štefánika, neskôr československý diplomat.

17 Vysviacka prvých troch slovenských biskupov v Nitre sa uskutočnila po zložitých rokovaniach čs. diplomacie s Vatikánom. Püspök-szentelés. In: Nitravármegye, ročník 21, 6. februára 1921, č. 6, s. 1–2; Hármás püspök-szentelés Nytrán. In: Nitravármegye, ročník 21, 18. februára 1921, č. 8, s. 1–3; Nitrianske slávnosti. In: Národné noviny, ročník 52, 10. februára 1921, číslo 32, s. 1 a Nitrianske slávnosti. Vysviacka prvých slovenských biskupov. Tamže, číslo 36, 15. februára 1921, s. 1–2.

18 Maďarsky. Musel si sa zvaliť. Vysviacka slovenských biskupov znamená slovenskú slobodu, ty si

níci akcie si Zobor odležali. Vzali za svoje aj topánky, predrané kabáty a nohavice, ba i košeľe, lebo v dôsledku úplného premoknutia vrchný odev prepustil do nej farbu. Zrútenie pomníka stálo celkom 4.993,10 Kčs. 'Nitravármegye' a 'Nyitravármegyei Szemle' len konštatovali zrútenie pomníka. 'Nyitrai Lapok' zomhli sa aj na skrytú vyhrážku. Inak zrútenie pomníka na Zobore nevyvolalo v Nitre Maďarmi želanú ozvenu. Od 2. do 8. februára, keď sme na zrútení pomníka pracovali, nikto sa nehrnul zachraňovať ho a na odstránenie maďarských reportérov z Nitry, Komárna a Bratislavy, stačilo vypálenie 46 výstražných rán do vzduchu našou strážou.

Najpádnejším dôkazom toho je vysviacka prvých troch slovenských biskupov na nasledujúcu nedeľu, 13. februára 1921. V Nitre nebolo vidieť jediný dom, kde by nebola viala slovenská alebo štátna zástava. Predpokladám, že v odstránení nechutného pomníka bola videná sila a sila vzbudzuje rešpekt. Tvrde náтуры mali maďarské symboly nášho 1000-ročného otroctva ako na Devíne, tak aj na Zobore! Ale ešte tvrdšie bolo naše slovenské legionárske odhodlanie a preto ich niet.“

Honza v ďalšej časti svojich zápiskov spomína aj ďalšie miléniové artefakty: v Petržalke a Trnave, na ktorých odstraňovaní sa tiež podieľal, ale to už je mimo záber a rozsah tejto štúdie.

Príloha

Jozef Honza-Dubnický

(*19. marca 1884 Chtelnica – †1965 Trnava)

Pôvodne robotník (sadzáč v tlačiarni v USA u Rovnianka), potom živnostník (mal veľkoobchod s tabakom v Trnave), manželka Justína, rod. Prvá (1890–1961), mali dvoch synov.¹⁹

Už ako dvadsaťročný zvolával ľudové zhromaždenia, zakladal slovenské čitateľské spolky, šíril národného a kultúrneho ducha vo svojom rodisku aj v jeho okolí.²⁰ Neskôr sa stal dopisovateľom viacerých slovenských časopisov, čím upútal na seba pozornosť maďarského režimu, ktorý ho začal prenasledovať. V roku 1910 sa preto vysťahoval do USA, kde podľa svojho presvedčenia mohol byť svojmu národu užitočnejší ako doma.

---

však znamenal ich otroctvo! Čo tisíc vekov bludných hodlalo, zvrtila (zvalila) doba! Citát z básnickej skladby Jána Kollára „Slávy dcera“, vyslovujúci nádej, že po dlhej dobe neslobody, príde čas voľného života aj pre slovanské kmene. U Kollára je tvar „zvrtné“, teda budúci čas, Honza už používa čas minulý, pretože 28. októbra 1918 vznikol slobodný a demokratický štát Čechov a Slovákov – Československá republika.

19 Jeho starší syn bol Miroslav, mladší syn: Jaroslav Honza Dubnický (*28. 5. 1916 New York – †20. 10. 1979 Bratislava) bol historikom umenia.

20 Z. G.: Jozef Honza 50-ročný. Národné noviny, ročník 65, číslo 35, 21. marca 1934, s. 3.

V Amerike je predsedom slovenského literárneho krúžku „Národ“, správcom 5. Zboru Slovenskej telocvičnej jednoty Sokol, neplateným účtovníkom „Národného domu“, správcom Slovenského sokolského spevokolu, tajomníkom Politického združenia v Amerike atď.

Po vzniku svetovej vojny vedel, kde je jeho miesto. Začal organizovať dobrovoľníkov z radov slovenských vysťahovalcov a na ich čele odišiel ako vodca prvej výpravy francúzskych legionárov do Francúzska. Tam bojoval za oslobodenie svojej vlasti a dosiahol hodnosť nadporučíka (v roku 1937 ho povýšili na štábného kapitána).

Po demobilizácii sa usadil v Trnave a bol tam naďalej všestranne činný. Pri jeho päťdesiatke *Národné noviny* uviedli, že „niet národného alebo kultúrneho spolku, kde by svojou cennou spolupracou neprikladal tehličky k ďalšiemu budovaniu našej milej vlasti.“ Bol predsedom Slovenskej ligy, členom výboru Matice slovenskej, predsedom „Sdruženia slovenských legionárov“, predsedom okresnej organizácie Slovenskej národnej strany v Trnave, kultúrnym referentom odbočky Sväzu čsl. dôstojníctva, členom výboru obchodného grémia, čestným predsedom ŠK Trnava atď. Bol aj predsedom alebo členom ústredia niekoľkých celokrajinských organizácií.

Podporoval Slovenské národné múzeum, jeho podujatia a staral sa aj o zveľaďovanie jeho zbierok. Podporoval slovenské písomníctvo, stavbu sôch, pamätných dosiek a slovenské kultúrne snahy všeobecne.

„Takému vernému a pracovitému synovi svojho národa i my s úprimného srdca prajeme Živio mnogaja blagaja ljeta!“, uzavreli jubilejný článok *Národné Noviny*.

Propagation and Secret Service Office in Bratislava during 1919–1921 and Lost Hungarian Millennium Memorials in Slovakia

The armistice concluded by the Allies and the Central Powers in Padua on 3 November 1918 and in Compiègne on 11 November 1918 terminated the battles on the fronts but not those of Czechs and Slovaks. The Czech and Moravian borderland of the young Czechoslovak Republic as well as the Teschen Silesia and Slovakia had to be occupied and the republic's territorial integrity had to be defended. The fights against Hungarian troops continued in Slovakia until the end of June 1919 because the Hungarians refused to cede the Slovak territory. Even after the truce, they sent saboteurs and spies to Slovakia, disseminated anti-Czech and anti-Slovak propaganda, and made diverse efforts to prevent the consolidation of the situation. The Propagation and Secret Service Office was established in Bratislava at the Ministry for the Administration of Slovakia that was headed by the French Legion captain Jozef Honza-Dubnický. The office aimed to search for Hungarian spies and saboteurs, intervene against them, arrest them, and take them to court. Czechoslovak legionaries from Russia, France, and Italy staffed the office. The activity of this department was successful, and the enthusiast operatives successfully traced down numerous saboteurs and thwarted many terrorist acts. At the beginning of 1921, the legionaries also initiated the removal of the Slovak subjection symbols – the Hungarian millennium memorials from 1896 in Devín, Nitra, and Bratislava.

